

CASUS - Jakob Vandevoorde

ENERGIELANDSCHAP OP MENSENMAAT

Om de noodzakelijke energietransitie te versnellen, maken steeds meer Vlaamse regio's gebruik van burgerpanels als lokale experts. In samenspraak met deze panels tracht men op regionaal niveau aan gebiedsgerichte energieplanning te doen, en zo niet alleen energieproductie en uitstoot te reguleren, maar ook de ruimtelijke en landschappelijke implicaties van hernieuwbare energie met een grotere groep actoren te bespreken en ontwerpen.

Energielandschappen vormen het kader voor een regio waarbinnen de energietransitie op een onderbouwde, afgewogen en gestuurde manier kan groeien. De energietransitie houdt immers niet op bij de gemeentegrens. Daarom werken gemeenten, provincies, intercommunales, inwoners, het bedrijfsleven, netbeheerders en maatschappelijke organisaties op regionaal niveau samen. Energielandschappen moeten de kloof dichten tussen langetermijndoelstellingen en concrete acties op het terrein. Ze verbinden de energievraag, de potentie voor hernieuwbare energie en de potentie voor energie-efficiëntie met ruimtelijke thema's zoals landschap, verdichting en mobiliteit.

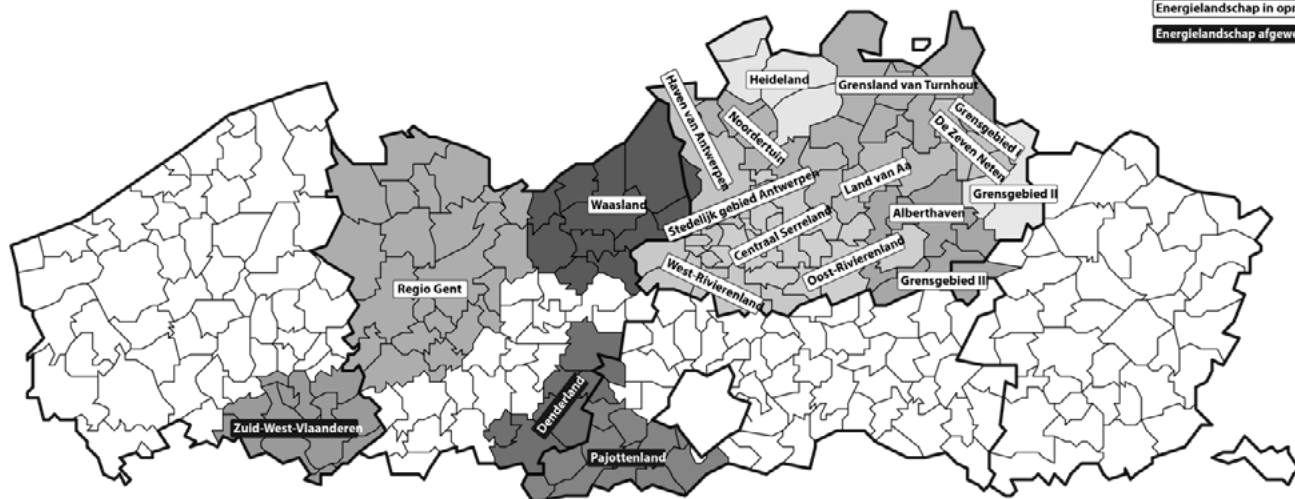
Met de opmaak van energielandschappen voor het Waasland, Regio Gent en de provincie Antwerpen komt regionale energieplanning in Vlaanderen stilaan in een nieuwe fase. Ook de recent opgemaakte 'Leidraad voor Regionale Ruimtelijke Energiestrategieën (RRES)' maakt duidelijk dat in de toekomst dit planningsinstrument ook in Vlaanderen, net zoals in Nederland, het gezicht van hernieuwbare energie en onze landschappen mee zal vormgeven. Nu verschillende regio's, zoals Denderland

en het Pajottenland, hun landschapsvisies hebben afgewerkt en in de realiteit beginnen om te zetten, kunnen we voor het eerst lessen trekken over de gevoerde burgerparticipatie en over de opportuniteiten die een energietransitie meebrengt voor bewoners.

Van bewoner tot lokale expert

Wanneer we spreken over participatie en co-creatie bij de opmaak van een energielandschap, worden meteen een aantal uitdagingen duidelijk. De complexiteit van ruimtelijke ordening, gecombineerd met technische randvoorwaarden van energiesystemen en de snel veranderende energiemarkt, maken het niet makkelijk om leken voldoende basiskennis mee te geven om gedegen te kunnen participeren. Daarbovenop zijn ook de regionale schaal, de afstanden, de verre planningshorizon, het open resultaat en een gebrek aan betrokkenheid bij de eigen streek een uitdaging.

Deze participatiedrempels dwingen overheden om na te denken over een andere vorm van burgerparticipatie. Een van de meest opvallende antwoorden op de uitdagingen van klassieke participatietrajecten met open informatieavonden is dat er daarom

Indicatieve kaart energielandschappen (volgen niet altijd strikt de gemeentegrenzen). Bron: Endeavour

vaker bewust gekozen wordt om te participeren met een selecte groep van vaste burgers, een zogenoemd burgerpanel. Van deze *coalition of the willing* wordt meer verwacht dan sporadische input, ze worden omgeschoold tot klankbord en lokale expert.

Deze stap, weg van open workshops en infoavonden voor een breed publiek, zien we ook steeds vaker bij andere complexe stedenbouwkundige processen. Voorbeelden van dergelijke burgerpanels zijn de werkateliers, focusgroepen en werkgroepen bij respectievelijk de Antwerpse Ring, lokale beleidsplannen en mobiliteitsplannen. Door met een vaste terugkerende groep te werken, kiezen overheden ervoor om diepgaander en gelijkwaardiger samen te werken. Daardoor wordt hun inbreng beter naar waarde geschat. In het Waasland krijgt deze groep dan ook de toepasselijke naam Lokale OmgevingsExperts (LOE's).

De voordelen van een burgerpanel

Burgerpanels lijken dus een cruciaal onderdeel te worden van een participatief opgezet energielandschap. Door te werken met een terugkerende groep van streekbewoners, creëert men niet alleen een veilige werkomgeving, maar ook een groepsgevoel waardoor het engagement gedurende het hele proces langer kan worden volgehouden en verder kan worden geactiveerd bij de uitrol van een actieplan of pilootprojecten.

Opvallend is dat deze manier van werken in het Pajottenland bijna vanzelf ontstond, terwijl er in het Waasland bewust gekozen werd voor deze aanpak omwille van bovenstaande overwegingen en eerdere ervaringen in het Denderland. In een opeenvolgende reeks van workshops zagen we dezelfde personen terugkomen, die elkaar steeds beter leerden kennen. Daardoor werden gesprekken vlotter en aangenamer. Door hier bewust mee om te gaan en door *Scenarioworkshop voor de opmaak van Energielandschap Waasland i.o.v. Provincie Oost-Vlaanderen*. Bron: Stef Devos, Provincie Oost-Vlaanderen

een groep bewoners toegang te geven tot een eigen informatie- en communicatieplatform, kan er ook aan collectieve kennisbouw worden gedaan. Zo worden burgerpanels een vehikel waarmee deelnemers langzaam inzicht krijgen in een uitdaging en worden kennis en ervaringen van de ene workshop naar de volgende overdragen, waardoor de dialoog diepgaander en kwalitatiever wordt.

Aandachtspunten bij burgerpanels

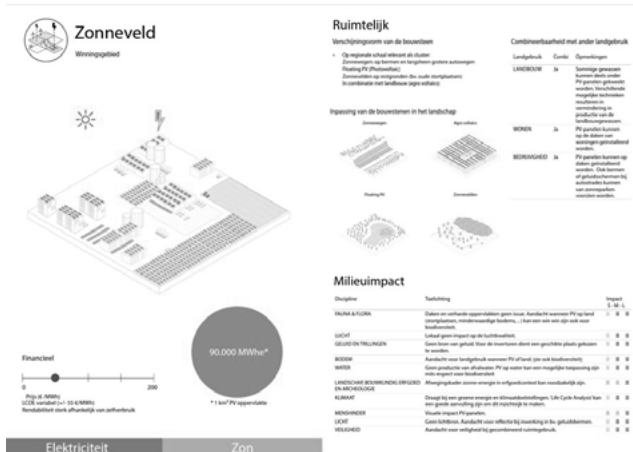
Het werken met burgerpanels heeft dus een aantal zeer duidelijke voordelen, maar versterkt ook enkele specifieke valkuilen van participatie. Deelnemers zijn nog vaker dan gewoonlijk hoogopgeleide, mannelijke witte middenklassers die de tijd en middelen hebben om meerdere avonden deel te nemen. Zeker wanneer energiestrategieën raken aan vraagstukken rond betaalbaarheid, beleving, bewustwording, enzovoort moet daarvoor een aanvullend perspectief worden binnengebracht. Dit kan bijvoorbeeld door aanvullende laagdrempelige participatietrajecten voor specifieke doelgroepen of door de inbreng van sleutelfiguren en sociale praktijkdeskundigen in de panels, zoals bijvoorbeeld SAAMO (het vroegere Samenlevingsopbouw, een sociaal werkorganisatie die werkt rond energie-armoede en woningkwaliteit).

Een tweede aandachtspunt, dat hier vaak uit voortvloeit, is de perceptie op de legitimiteit van burgerpanels. Lokale beleidsmakers leggen makkelijk ongewenste argumenten van panels naast zich neer. Ze worden afgedaan als te beperkt, te progressief, te weinig divers en niet representatief, waardoor ze geen duidelijk beeld zouden geven van het draagvlak voor hernieuwbare energie in het landschap. Omgekeerd kunnen ook medeburgers, bij de verdere uitrol van deelprojecten (zoals het plaatsen van een windturbine), claimen dat ze te weinig inspraak kregen in het project. In de praktijk betekent dit dat er op voorhand duidelijke afspraken moeten worden gemaakt en afgeklopt over het statuut (adviserend, beslissend, aanvullend, ...) van de output bij de visieopmaak en/of bij de deelprojecten erna.

Van NIMBY naar motivatie

Doordat bewoners zich vaak kandidaat moeten stellen en hun motivatie moeten opgeven om aan een burgerpanel mee te doen, kunnen we bijkomende interessante inzichten krijgen over engagement en de achterliggende redenen waarom burgers aan een energielandschap wensen mee te werken.

Kort door de bocht kunnen we stellen dat bij klassieke workshops een groot aantal deelnemers bekommerd is om veranderingen in hun nabije omgeving zoals het plaatsen van een windmolen of bijkomende netinfrastructuur. Deze bezorgde bewoners zijn zeker ook aanwezig in de panels, maar door de onderzoekende

Bouwsteenfiche over zonnevelden voor Energielandschap Waasland i.o.v. Prov. Oost-Vlaanderen. Bron: SWECO

insteek in het begin merken we wel dat een groter aandeel mensen aanwezig is vanuit een bezorgdheid voor het klimaat, onze energieafhankelijkheid en omdat ze de transitie naar duurzame energie juist mee willen versnellen.

De meest verrassende bijkomende motivatie was echter dat er een aanzienlijk deel van de deelnemers aangaf ook aan een panel deel te nemen omdat ze zelf wilden bijleren. Participeren wordt als het ware een spoedcursus in energieplanning, waarbij men in geen tijd en zonder nonsens gebalde inzichten krijgt over nieuwe technologieën, praktische uitdagingen en omgevingsbeleid. In de toekomst moet hier verder op worden ingespeeld om meer burgers te motiveren om mee te doen en zo te betrekken bij ruimtelijke transitie. Daarnaast verandert dit op lange termijn ook de relatie tussen overheid, studie bureau en burger. Een planningsopdracht wordt een gezamenlijk onderzoek waarbij alle partijen van elkaar leren en samen transitie versnellen.

Ten laatste is het belangrijk om in de hoofden van burgers en politici inspraak op visievorming en inspraak bij concrete uitvoeringsprojecten voldoende van elkaar te scheiden. Een participatieve regionale energievisie is geen eindpunt. Het is het begin van een langdurig proces waarbij bij elk project, zoals de plaatsing van windmolens, opnieuw geparticipeerd en gecommuniceerd zal worden. Een panel is dan ook, net zomin als klassiekere participatiemethodes, een garantie op een breed draagvlak of verminderde NIMBY-protesten. Wel is het een hoognodige stap die een project nodig heeft om aansluiting te vinden bij de bevolking om zo de impact ervan te vergroten.

Participatie en gedragsverandering

Een ander type inzichten rond het betrekken van burgers bij regionale energietrajecten slaat terug op de primaire doelstellingen van het instrument. De energielandschappen die de laatste jaren in Vlaanderen zijn uitgewerkt, hebben niet alleen als doel om de omslag naar hernieuwbare energie ruimtelijk te sturen, maar hebben daarnaast het neven doel van bewustwording en gedragsverandering bij de brede bevolking. Er zijn immers weinig andere beleidsdocumenten die zo expliciet de noodzaak en de effecten van een energietransitie in kaart brengen en een duidelijk actieplan met rolverdeling naar voor schuiven. Een energielandschap wordt gezien als een aanleiding om een nog bredere groep dan alleen het burgerpanel, met andere woorden de volledige regio, te laten nadenken over hun energiegebruik en om met een campagne gedragsverandering in gang te zetten.

In deze laatste doelstelling knelt nog vaak het schoentje. Gedragsverandering is een nieuw veld voor ruimtelijke planners waarvan de potenties, bijvoorbeeld voor compact wonen, slechts beginnend zijn onderzocht. De realiteit toont dat gedragsinzichten in de praktijk moeilijk om te zetten zijn naar overtuigende campagnes

omdat er zo veel factoren en contexten samenhangen. We kunnen ons dus afvragen op welke manier een brede publiekscampagne met gedragsverandering en/of bewustwording de eigenlijke taak is van een ruimtelijk planner en of dit een doelstelling zou moeten zijn van een energielandschap. De mentale afstand van regionale visie naar individuele handelingen blijken voor bewoners in realiteit zeer groot, ondanks de burgerparticipatie. Planners kunnen het debat opstarten en concreet schetsen, maar gedragsverandering actief sturen is een ander, en minder technocratisch, vakgebied. Coalities met andere disciplines, zoals gedragspsychologie en communicatie-experts, zijn nodig om enerzijds het globaal overzicht te houden en anderzijds echte impact op een menselijk niveau te bekomen. Alleen zo krijgt een campagne haar impact en daarmee haar legitimiteit.

Burgerpanels lijken dus een cruciaal onderdeel te worden van een participatief opgezet energielandschap

Dit laatste argument betekent echter niet dat er geen ruimte is om met bewoners aan de slag te gaan rond hun eigen individuele energietransitie. Juist door een diepgaande samenwerking met burgerpanels kunnen onderzoekers de achterliggende beweegredenen voor individuele energiekeuzes blootleggen. Beweegredenen zoals de motivatie van mensen om mee te stappen in energiecoöperatieven en de risico's op lang aanslepende procedures of breed NIMBY-protest. Maar het vraagt gespecialiseerde experts om dit soort inzichten naar een impactvol beleid en/of campagne om te zetten. De opmaak van een energielandschap toont echter glashelder de noodzaak van dergelijke inzichten. Zowel op regionale als wijk schaal zijn beleidsmakers en energieontwikkelaars op zoek naar manieren om beter zicht te krijgen op het draagvlak voor hernieuwbare energie in het landschap. En net als participatie zal ook gedragswetenschap een volwaardige plaats moeten krijgen om te komen tot een energielandschap op mensenmaat.

Literatuurselectie

- BUUR PoS, VITO, CEDELFT (2021) Regionale ruimtelijke energiestrategie: Een draaiboek. Brussel: Departement Omgeving.
- Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (2021) Handreiking regionale energiestrategie 2.0: Samen ruimte maken voor nieuwe energie. Den Haag: NP RES.
- Custers, J (2018) Energielandschap Denderland, Een ruimtelijke gebiedsgerichte visie. Gent: Provincie Oost-Vlaanderen
- Callens, M.; L'Ecluse, W. & Devos, S. (2021) Energielandschap 2050 Waasland: Een regionale ruimtelijke visie & strategie - procesnota. Gent: Provincie Oost-Vlaanderen

Jakob Vandevoorde (jakob@endeavours.eu) baseerde dit artikel op ervaringen die hij bij Endeavour opdeed bij de opmaak van energielandschappen voor het Pajottenland en het Waasland. Endeavour is een werkerscoöperatie die via sociaal-ruimtelijk onderzoek, procesbegeleiding en participatie werkt aan een duurzame en inclusieve omgeving.